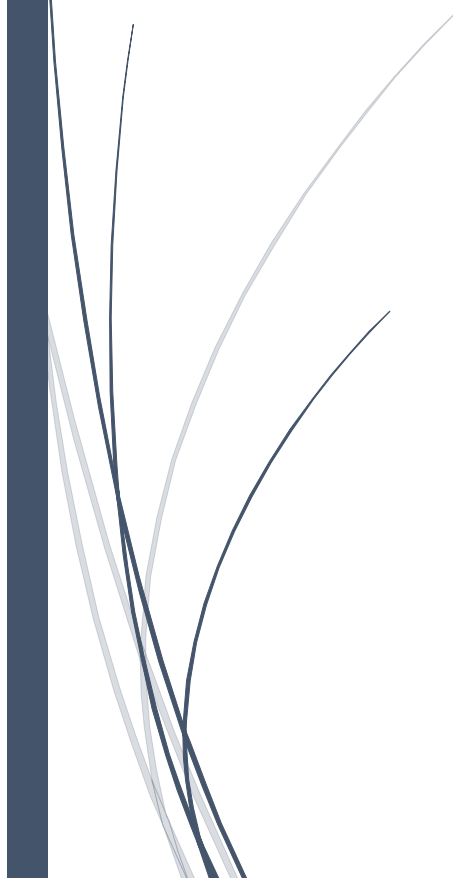

2023

Identifikacija proizvoda sa potencijalom za izvoz i supstituciju uvoza

Pripremljeno za:
MIPT

Pripremio:
Agon Nidža, Spoljni Konsultant

Uz podršku Departmana za Trgovinu, MIPT

Ovaj izveštaj je sastavljen u okviru Tehničke pomoći u kontekstu evropskih integracija koju sprovodi Kabinet premijera i podržan od Velikog Vojvodstva Luksemburga.

[Izvorno napisano na engleskom]

Zahvalnica:
Autor izražava duboku zahvalnost osoblju Departmana za Trgovinu na podršci u sastavljanju ovog izveštaja.

oktobar 2023. godine

Mesto:
Priština, Kosovo

Odricanje od odgovornosti:
Stavovi izraženi ovde su stavovi autora i stoga se ni na koji način ne mogu smatrati da odražavaju zvanično mišljenje donatora koji podržava.

Sadržaj

1. Uvod.....	Error! Bookmark not defined.
2. Opšti Pristup.....	Error! Bookmark not defined.
3. Opšti pregled izvoza proizvodnje Kosova	Error! Bookmark not defined.
4. Izbor strateškog izvoza proizvodnje	Error! Bookmark not defined.
4.1. Odabir aktuelnog strateškog izvoza proizvodnje	Error! Bookmark not defined.
4.2. Odabir proizvodnog izvoza sa kratkoročnim potencijalom	Error! Bookmark not defined.
4.3. Ostali potencijalni izvozi sofisticirani u proizvodnje.....	Error! Bookmark not defined.
5. Opšti pregled uvoza proizvodnje Kosova	Error! Bookmark not defined.
6. Izbor proizvoda sa potencijalom zamene uvoza	Error! Bookmark not defined.
7. Doprinos BO-a u strateškom izvozu i uvozu sa potencijalom zamene	Error! Bookmark not defined.
8. Završne napomene	Error! Bookmark not defined.

Tabele

Tabela 1: Proizvodni izvoz, po zemljama (miliona evra, 2017-2021)	7
Tabela 2: Proizvodni izvoz, po glavnim kategorijama (miliona evra, 2017-2022)	9
Tabela 3: Top 14 trenutnih strateških izvoznih proizvoda proizvodnje Kosova	14
Tabela 4: Proizvodnja proizvoda sa potencijalom u bliskoj budućnosti	15
Tabela 5: Ostali mogući proizvodi u proizvodnji	16
Tabela 6: Uvozi proizvodnje, po zemljama (milioni evra, 2017-2021))	18
Tabela 7: Uvozi proizvodnje, po glavnim kategorijama (milioni evra, 2017-2021)	19
Tabela 8: Početna lista proizvoda sa potencijalom zamene uvoza	21
Tabela 9: Izbor proizvoda uvezenih iz zemalja koje nisu MTP koje mogu biti predmet viših tarifa	23
Tabela 10: Proizvodi životinjskog porekla sa potencijalom zamene uvoza	24

Slike

Slika 1: Ukupni izvozi i proizvodnja (miliona evra, 2017-2022)	7
Slika 2: Broj izvoznih partnera Kosova za proizvedene robe	8
Slika 3: Održivost izvoza (2017-2021)	10
Slika 4: Distribucija izvoza prema tehnološkom intenzitetu (prosek 2017-2021)	11
Slika 5: Distribucija izvoza proizvodnje prema dodanoj vrednosti (prosek 2017-2021)	11
Slika 6: Udeo proizvoda visoke vrednosti (prosek 2017-2021)	12
Slika 7: Ukupni uvozi i proizvodnja (miliona evra, 2017-2022)	18

Skraćenice

PO	Poslovna Organizacija
CEFTA	CentralnoEvropski Sporazum o Slobodnoj Trgovini
EU	Evropska Unija
ASK	Agencija za Statistiku Kosova
PKK	Privredna Komora Kosova
NFN	Najfavorizovana Nacija
MIPT	Ministarstvo Industrije, Preduzetništva i Trgovine
NACE	Nomenklatura Privrednih Delatnosti
OECD	Organizacija za Ekonomsku Saradnju i Razvoj
UP	Ured Premijera
RCA	Otkrivena komparativna prednost
UNIDO	Organizacija Ujedinjenih Nacija za Industrijski Razvoj

1. Uvod

Kosovo funkcioniše kao relativno otvorena ekonomija. Dok je imalo značajan porast izvoza u poslednje dve godine, trgovinski deficit Kosova u robi i dalje ostaje veoma visok. U tom kontekstu, Industrijska politika Kosova 2030, koja je stupila na snagu sredinom 2023. godine, naglašava ozbiljnost situacije. Među pet strateških ciljeva, drugi cilj se fokusira na smanjenje industrijskog trgovinskog deficita. Ovaj cilj uključuje ne samo cilj proširenja izvoza roba proizvedenih od strane Kosova na strana tržišta, već i neophodnost zamene odabranih uvoza proizvedenih roba sa alternativama koje se proizvode lokalno.

Prateći akcioni plan, koji opisuje akcije politika za prve tri godine implementacije industrijske politike, predviđa analizu strateških izvoza i proizvoda za zamenu uvoza kao preduslov za druge aktivnosti politike koje imaju za cilj smanjenje industrijskog trgovinskog deficita. Uzimajući u obzir ovu obavezu, ovaj izveštaj ima za cilj da identifikuje listu strateških izvoza, sa posebnim naglaskom na najsofisticiranije proizvode, istovremeno identifikujući uvezene proizvode sa potencijalom za supstituciju. Štaviše, pokušava da identifikuje listu izazova vezanih za trgovinu u proizvodnji, oslanjajući se uglavnom na doprinose poslovnih organizacija (PO), koja i predlaže mere za deblokiranje industrijskog trgovinskog potencijala.

Ovaj izveštaj je realizovan u okviru inicijative Tehničke pomoći u kontekstu evropskih integracija, koju sprovodi Ured Premijera, a podržava Veliko Vojvodstvo Luksemburga.

Struktura ovog dokumenta je sledeća:

- Deo II opisuje opšti pristup korišćen za analizu.
- Deo III predstavlja pregled izvoznog pejzaža Kosova..
- Deo IV elaborira izbor strateškog izvoza proizvodnje, uključujući kako trenutne strateške izvoze tako i one koji imaju potencijal da poboljšaju trgovinski učinak zemlje u bliskoj budućnosti ako dobiju podršku vlade.
- Deo V daje pregled uvoza.
- Deo VI predstavlja uvoz proizvodnje sa potencijalom zamene uvoza.
- Deo VII pruža perspektivu poslovnih udruženja o strateškim sektorima/proizvodima za supstituciju izvoza i uvoza.
- Deo VIII daje zaključne napomene..

2. Opšti Pristup

Pristup korišćen u ovoj analizi tražio je sveobuhvatno razumevanje strateških izvoza i potencijalnih proizvoda za zamenu uvoza. Korišćenje znanja iz prethodnih procena, sprovođenje opsežne analize podataka i uključivanje perspektiva ključnih institucionalnih aktera bili su ključne komponente ovog pristupa.

Na početku je održan inicijalni sastanak sa relevantnim institucionalnim akterima. Primarni cilj ovog sastanka bio je da se razgovara o ciljevima izveštaja, da se postave jasna očekivanja i da se navedu rezultati.

U cilju identifikacije proizvodnih proizvoda sa visokim potencijalom za izvoz, preduzet je proces istraživanja i dubinske analize podataka. Ovaj proces je uključivao sveobuhvatnu procenu trgovinskih modela, međunarodne potražnje i sofisticiranosti izvoznih proizvoda na Kosovu. Pristupi kao što su otkrivena komparativna prednost i latentna komparativna prednost korišćeni su za identifikaciju strateških izvoza, između ostalih kriterijuma.

Urađena je kompletna analiza proizvoda koji su trenutno uvezeni sa Kosova kako bi se procenila izvodljivost zamene ovih uvoza alternativama koje se proizvode lokalno. Između ostalog, ova analiza je obuhvatila i tarifni profil referentnih zemalja, otkrivajući koje proizvode one smatraju osetljivim za uvoz.

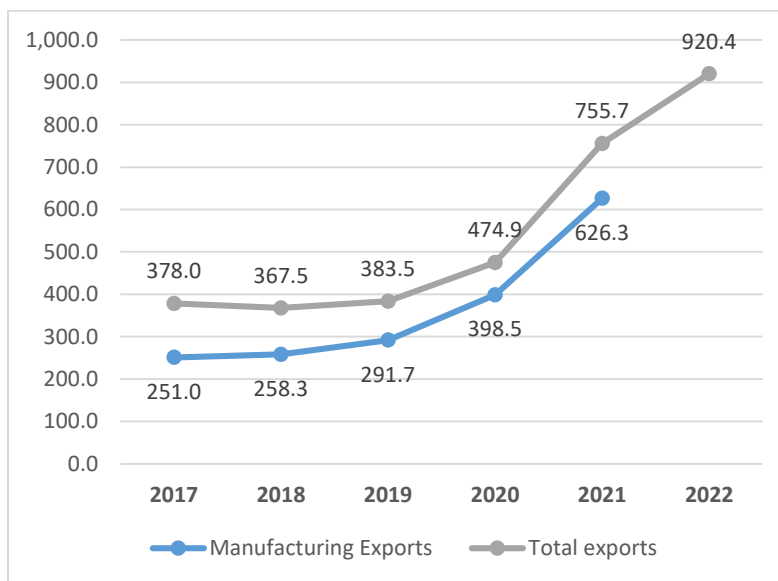
Nacrt analize, koji obuhvata izvoze i uvoze, dostavljen je Departmanu za trgovinu na interno razmatranje i validaciju. Vredne povratne informacije i predlozi su uključeni u procenu kako bi se osigurala njegova tačnost i delotvornost. U međuvremenu, organizovana je runda sastanaka sa ključnim BO-ima kako bi se predstavio rad i prikupila njihova mišljenja u vezi sa strateškim izvozima i proizvodima sa potencijalom za supstituciju uvoza. Iako su se svi složili da daju podatke, samo je Privredna komora Kosova to učinila i podaci koje je ona pružila uključeni su u izveštaj.

U cilju širenja nalaza i preporuka analize, organizovana je radionica koja se bavila i strateškim proizvodima proizvodnje za izvoz i potencijalnim proizvodima za zamenu uvoza. Tokom radionice nadležnim organima su predstavljeni rezultati analize i preporuke. U interaktivnim diskusijama razjašnjeni su detalji sadržaja i predloženi naredni koraci. Radionica je poslužila kao platforma za zainteresovane strane da daju dalja mišljenja i ocene pre finalizacije izveštaja.

3. Opšti pregled izvoza proizvodnje Kosova

Izvozi Kosova, posebno u godinama nakon izbijanja pandemije, doživeli su nagli (oštri) porast u poređenju sa prethodnim godinama, dostigavši istorijski maksimum od 920.4 miliona evra u 2022. Izvozi proizvodnje, posebno, zabeležili su značajniji rast u poređenju sa drugim izvoznim kategorijama. Dok su u 2017. godini izvozi proizvodnje činili 66,4% ukupnih izvoza, u 2020. i 2021. godini činili su u proseku 83% ukupnih izvoza. Za bliže posmatranje, pogledajte Sliku 1.

Slika 1: Ukupani izvozi i iz proizvodnje (miliona evra, 2017-2022)¹

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Izvozi proizvodnje Kosova uglavnom su koncentrisani u određenoj grupi zemalja. Tokom perioda 2017-2021, 10 zemalja je činilo 80% svih izvoza proizvodnje. Većina izvoznih partnera Kosova su članice CEFTA-e ili EU-a, od kojih obe imaju preferencijalne trgovinske sporazume sa Kosovom. Dominantni izvozni partner tokom celog ovog perioda je Albanija, koja čini 16.8% izvoza proizvodnje Kosova, a slede Severna Makedonija (9.4%) i Švajcarska (9%). Važan trgovinski partner u nastajanju su Sjedinjene Države, koje su 2021. postale glavni izvozni partner, uglavnom zbog izvoza dušeka. Za više detalja, pogledajte Tabelu 1.

Tabela 1: Izvoz proizvodnje, po zemljama (miliona evra, 2017-2021)

Br.	Zemlja	2017	2018	2019	2020	2021	Ukupno	% ukupno
1	Albanija	43.5	45.3	44.9	90.8	81.5	306.1	16.8%
2	Severna Makedonija	22.0	24.8	31.4	34.7	58.9	171.8	9.4%
3	Švajcarska	20.0	28.5	28.2	38.4	48.8	163.9	9.0%
4	Nemačka	16.9	20.0	26.1	37.8	54.9	155.7	8.5%
5	Sjedinjene Države	2.3	2.3	3.1	23.5	123.3	154.5	8.5%
6	Indija	52.6	36.3	32.8	0.6	4.8	127.1	7.0%

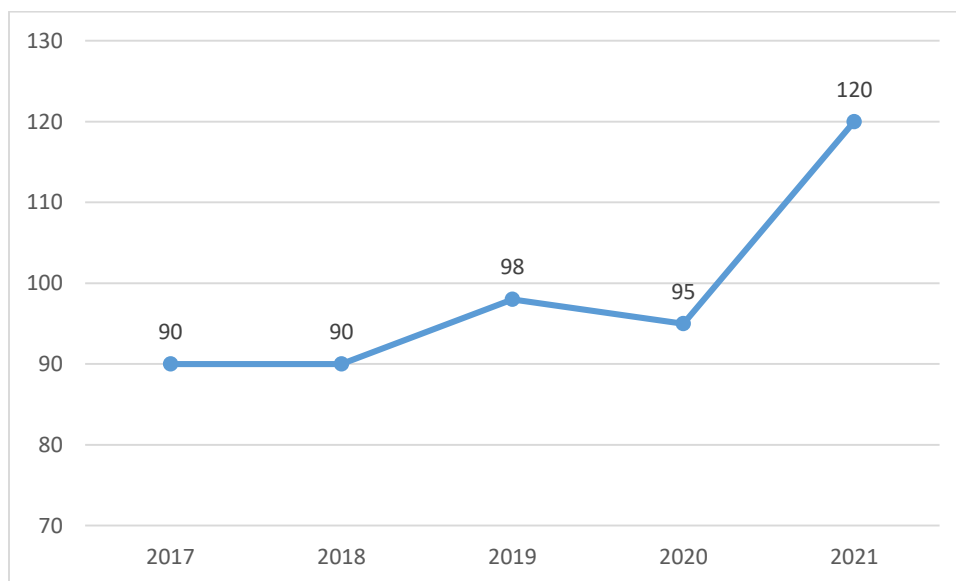
¹Podaci o izvozima proizvodnje za 2022. godinu, prema nomenklaturi CPA 2008, nisu bili spremni u vreme pisanja ovog izveštaja.

7	Srbija	16.5	22.6	21.1	27.1	38.7	126.0	6.9%
8	Italia	6.0	7.4	22.2	27.9	59.6	123.2	6.7%
9	Holandija	12.4	14.3	15.0	20.3	19.4	81.5	4.5%
10	Austrija	9.8	7.4	7.7	6.4	9.1	40.4	2.2%

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Iako su većina proizvodnih izvoza koncentrisana među prvih 10 glavnih izvoznih partnera, Kosovo takođe izvozi u razne druge zemlje. Kao što je prikazano na Slici 2, kao u 2017. tako i u 2018. godini, Kosovo je izvozilo proizvedene robe u 90 zemalja svake godine. U narednim godinama, broj izvoznih partnera se povećao, posebno u poslednjoj godini kada je broj izvoznih destinacija dostigao 120. Pобољшanje raznovrsnosti izvoza Kosova na geografskom nivou je pozitivan razvoj jer smanjuje ekonomsku zavisnost zemlje od grupe ograničenih trgovinskih partnera, čime se povećava otpornost na ekonomske šokove i geopolitičku nestabilnost.

Slika 2: Broj izvoznih partnera Kosova za proizvedene robe

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Tabela 2 predstavlja klasifikaciju izvoza proizvodnje na osnovu podela prema NACE rev 2. Tri glavna izvoza, odnosno (24) proizvodnja osnovnih metala, (22) proizvodnja gume i proizvoda od plastike i (31) proizvodnja nameštaja, zajedno činilo približno polovinu izvoza proizvodnje Kosova tokom perioda 2017-2021. Kategorija proizvodnje nameštaja zabeležila je nagli rast u 2021. godini, uglavnom zbog izvoza dušeka koji pripadaju ovoj kategoriji. Druge dve kategorije koje su doživele značajan rast u odnosu na 2017. su (26) proizvodnja računara i elektronike i (14) proizvodnja odeće, iako je vredno napomenuti da su njihove vrednosti u 2017. bile relativno niske. Kada uporedimo 2021. sa 2017. godinom, samo (15) proizvodnja kože i (32) druge proizvodne kategorije su zabeležile pad.

Tabela 2: Izvozi proizvodnje, po glavnim kategorijama (miliona evra, 2017-2022)

Br.	NACE aktivnost	2017	2018	2019	2020	2021	Ukupno 2017- 2021	Procenat u ukupno (%)
24	Proizvodnja osnovnih metala	83.3	63.1	75.9	112.4	131.7	466.4	25.5%
22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	36.9	46.5	51.5	58.3	78.5	271.7	14.9%
31	Proizvodnja nameštaja	7.3	10.5	15.3	33.6	140.0	206.7	11.3%
10	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	37.5	34.6	28.4	33.4	44.4	178.4	9.8%
11	Proizvodnja pića	24.2	27.6	28.7	29.7	36.9	147.0	8.1%
25	Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda	13.8	21.5	23.5	31.7	52.7	143.2	7.8%
20	Proizvodnja hemikalija	5.7	5.9	8.2	19.6	21.8	61.2	3.4%
13	Proizvodnja tekstila	6.2	6.1	7.9	17.9	22.6	60.8	3.3%
23	Proizvodnja ostalih nemetalnih minerala	6.6	7.8	7.6	9.6	18.7	50.4	2.8%
28	Proizvodnja mašina i opreme	5.2	6.6	8.1	9.4	15.2	44.4	2.4%
16	Proizvodnja drveta	5.4	5.4	7.7	10.4	14.0	42.9	2.3%
26	Proizvodnja računara i elektronske opreme	1.5	3.0	5.3	8.3	11.4	29.6	1.6%
14	Proizvodnja odeće	1.5	2.2	3.3	5.2	10.3	22.4	1.2%
32	Ostale proizvodnje	5.1	4.6	4.6	3.6	4.5	22.4	1.2%
27	Proizvodnja električne opreme	1.7	2.3	4.2	3.8	5.6	17.5	1.0%
29	Proizvodnja motornih vozila	1.2	2.2	2.9	4.1	6.2	16.6	0.9%
15	Proizvodnja kože	3.5	2.7	3.1	2.3	3.3	15.0	0.8%
17	Proizvodnja papira	2.6	2.4	2.0	2.9	4.0	13.9	0.8%
19	Proizvodnja koksa i nafte	1.2	1.3	2.7	1.4	3.5	10.2	0.6%
21	Proizvodnja farmaceutskih proizvoda	0.7	1.9	0.9	0.7	0.8	5.0	0.3%
30	Proizvodnja ostale transportne opreme	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.4	0,0%
12	Proizvodnja duvanskih proizvoda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0,0%
18	Štampanje i reprodukcija snimljenih medija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0,0%
UKUPNO		251.0	258.3	291.7	398.5	626.3	1,825.8	100.0%

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Između 2017. i 2021. godine, Kosovo je izvezlo ukupno 970 proizvodnih proizvoda, klasifikovanih prema 6-cifrenom nivou klasifikacije CPA 2008. Tokom ovog perioda, polovina ovih proizvodnih izvoza je izvezena bez prekida, dakle izvezena su svake godine bez prekida. Ovo sugeriše da dobar broj poslovanja ne samo da ulazi na globalna tržišta, već i da aktivno podržava svoje prisustvo tokom vremena. Međutim, važno je tumačiti ove podatke sa oprezom jer šestocifreni nivo raščlanjivanja ne predstavlja najniži nivo granularnosti. Tehnički, viši nivoi stabilnosti izvoza se primećuju kada ima manje podela u klasifikaciji. Među neprekidnim izvozima samo 13.8% zabeležili su kontinuirani rast tokom ovog vremenskog perioda. Za detaljne brojke pogledajte Sliku 3.²

²Napomena: U obzir su uzete samo izvozne kategorije sa vrednostima jednakim ili većim od 1.000 evra.

Slika 3: Stabilnost izvoza (2017-2021)

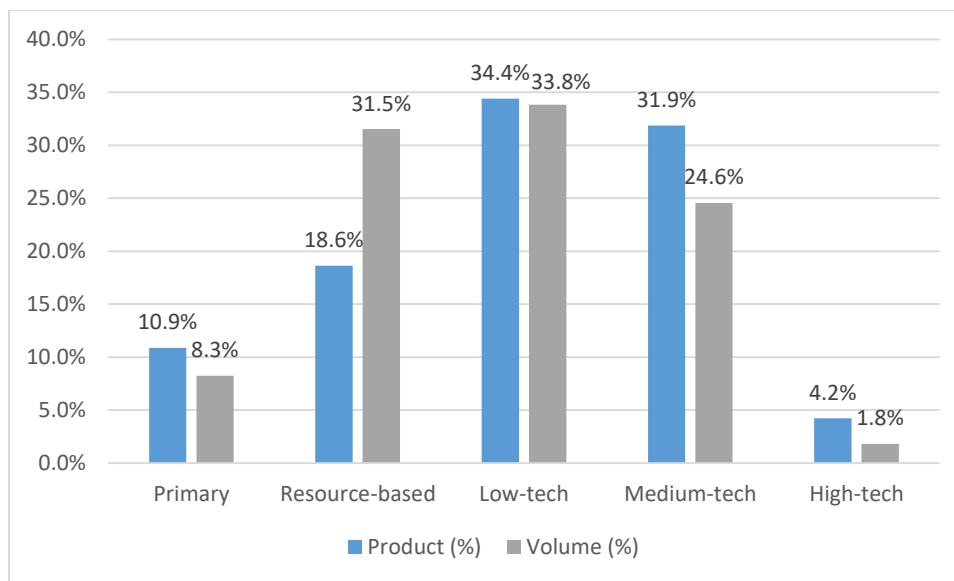
Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Između ostalih faktora, ekonomski učinak zemlje može varirati u zavisnosti od proizvoda koje izvozi, pošto svi proizvodi nemaju isti uticaj. Najsofisticiraniji izvozi se smatraju kao katalizatori za rast, sa porastom od 10% u sofisticiranosti izvoza što može da poveća rast za 0,5%.³ Indirektno meranje za sofisticiranosti izvoza je klasifikacija intenziteta tehnologije OECD-a. Ovo je dobro definisana klasifikaciona šema koja kategoriše proizvodne proizvode u četiri grupe: zasnovane na resursima, niske tehnologije, srednje tehnologije i visoke tehnologije, koristeći podatke o troškovima istraživanja i razvoja (R&D) kao osnovu. Prema ovoj klasifikaciji, od 2017. do 2021. godine, 66.3% izvoza Kosova se sastojalo od proizvoda niske ili srednje tehnologije – što se zasniva na distribuciji izvezenih proizvoda. Što se tiče vrednosti, većina izvoza je uglavnom bila zasnovana na resursima i niskom tehnologijom. To znači da su izvozi zasnovani na resursima sastojali od manjeg broja proizvoda nego od onih srednje tehnologije, ali je količina izvezena u prethodno kategoriji bila relativno veća. Visokotehnološki izvozi su predstavljali mali procenat, sa svega 4.2% u pogledu broja proizvoda i 1.8% ukupne vrednosti izvoza. Poređenja radi, u EU procenat visokotehnoloških proizvoda u izvozima van EU-a iznosi oko 17%.⁴

³ Hausmann, R., J. Hwang i D. Rodrik (2007. Ono što izvozite je važno, Journal of Economic Growth, 12 (1): 1–25.

⁴ Eurostat. (2023). Međunarodna trgovina i proizvodnja visokotehnoloških proizvoda.

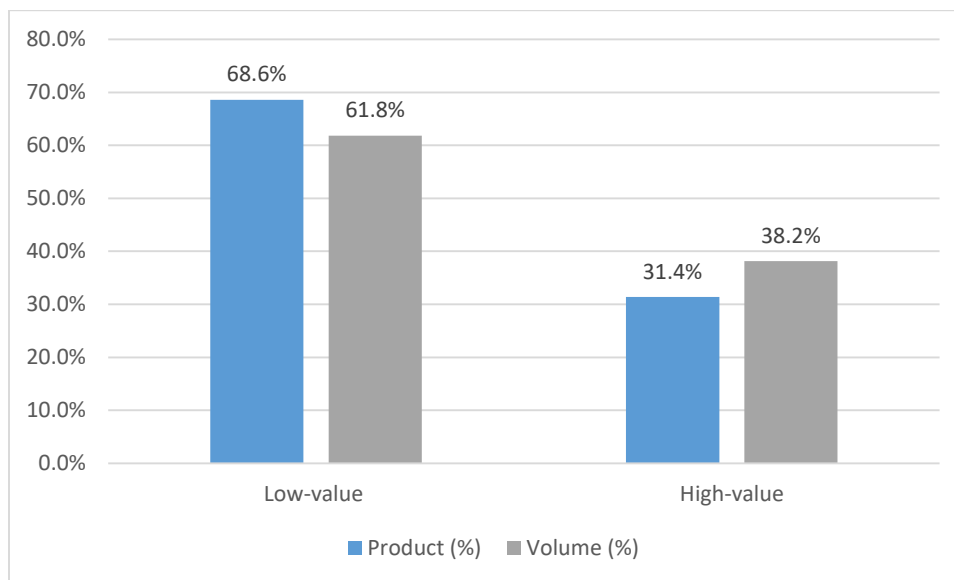
Slika 4: Distribucija izvoza prema tehnološkom intenzitetu (prosek 2017-2021)

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

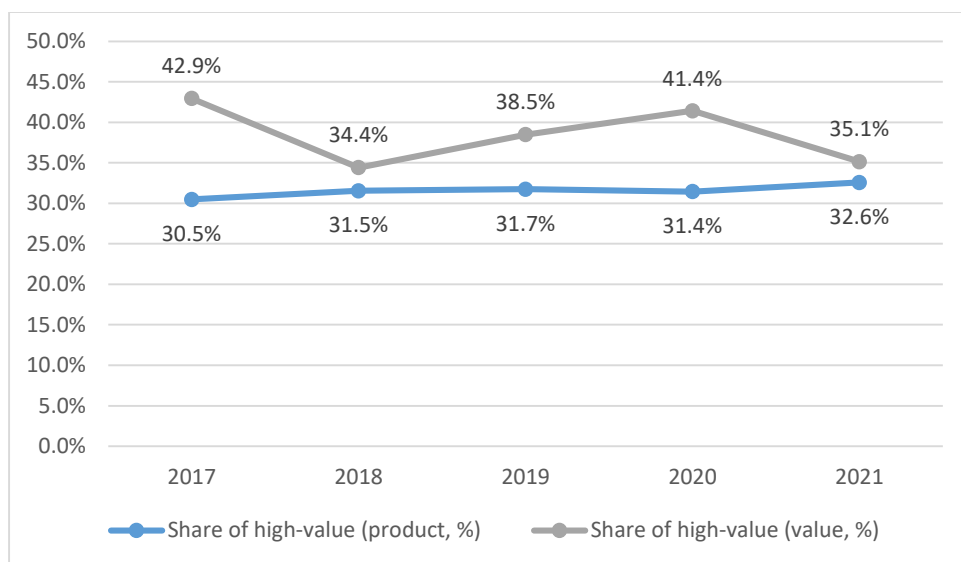
Drugi predstavnik je klasifikacija UNIDO-a, koja kategoriše proizvode u kategorije visoke i niske vrednosti. Korišćeni kriterijumi za ovu klasifikaciju su prosečne vrednosti po jedinici globalnih izvoza. Prema ovoj klasifikaciji, većina izvoza na Kosovu, u proseku u periodu 2017-2021, spada u kategoriju niske vrednosti, kako u pogledu broja proizvoda tako i u pogledu njihove vrednosti (vidi sliku 5). Dok je došlo do blagog povećanja težine proizvoda visoke vrednosti tokom godina koje se razmatraju, njihove vrednosti izvoza su doživele opadajući trend (Slika 6).

Slika 5: Distribucija izvoza proizvodnje prema dodanoj vrednosti (prosek 2017-2021)

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Slika 6: Procenat proizvoda visoke vrednosti (prosek 2017-2021)

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

4. Izbor Strateških Izvoza Proizvodnje

Ovaj odeljak predstavlja glavne strateške izvoze Kosova i identifikuje one sa značajnim potencijalom rasta u bliskoj budućnosti, pod uslovom da dobiju neophodnu podršku. Neobrađeni podaci o trgovini korišćeni za proračune su dobijeni iz baze podataka Kosovske agencije za statistiku (ASK), dok su podaci o globalnoj trgovini dobijeni iz baze podataka WITS-a (originalni izvor je UN Comtrade). Oba skupa podataka su klasifikovana prema Harmonizovanom Sistemu na 6-cifreni nivo deljenja.⁵

4.1. Odabir aktuelnih strateških izvoza proizvodnje

Trenutni strateški izvozi se sastoji od proizvoda koji su od velikog značaja u sadašnjem trgovinskom nastupu zemlje. Njihov izbor je izvršen uzimajući u obzir aspekte ponude i potražnje. Primarni kriterijum korišćen za određivanje izbora sadašnjih strateških izvoza je takozvana relativna komparativna prednost (RCA). RCA je indeks korišćen u međunarodnoj ekonomiji za procenjivanje relativne prednosti ili mane određene zemlje u datoj kategoriji roba ili usluga, kao što se odražava u trgovinskim modelima. Ovaj koncept se obično naziva Balassa indeks, nazvan po tome što ga je uveo Béla Balassa 1965. U matematičkom smislu, RCA se izračunava na sledeći način:

Gde je X_{iw}^k = izvoz robe k zemlje i u svet

$$RCA_{iw}^k = \left(\frac{X_{iw}^k}{X_{iw}} \right) \div \left(\frac{X_{ww}^k}{X_{ww}} \right)$$

X_{iw} = ukupan izvoz zemlje i u svet

X_{ww}^k = svetski izvoz robe k u svetu

X_{ww} = ukupan svetski izvoz u svet

Za zemlju se kaže da poseduje komparativnu prednost kada je $RCA > 1$. U našem slučaju, da bi se ublažio uticaj godišnjih fluktuacija, u obzir je uzet prosek RCA-a u poslednjih pet godina. Štaviše, da bi se izračunala stabilnost izvoza, nametnut je uslov da RCA trebalo bi da ostane iznad jedan u poslednjih pet godina. Međutim, postojao je slučaj izuzetka od ovog pravila, koji će biti objašnjen kasnije. Drugi kriterijum je bila dinamika svetskog uvoza kao aproksimaciju za tražnju. Da bi se proizvodi kvalifikovali, trebalo je da dođe do povećanja svetskog uvoza od 2018. do 2022. godine, što ukazuje na povećanje potražnje.

Intenzitet tehnologije i vrednost proizvoda bili su dva faktora uzeta u obzir pri odabiru strateških izvoza, iako to nisu bili kriterijumi isključivanja u slučaju stvarnih strateških izvoza. Veličina ponude i trend svetskog uvoza (svetska tražnja) smatrani su odlučujućim.

Na osnovu gore navedenog pristupa, Tabela 3 predstavlja 15 glavnih strateških izvoza, rangiranih prema prosečnoj vrednosti RCA-a za period 2018-2022. Prema prosečnoj vrednosti RCA-a, (940429) dušeci opremljeni sa oprugama; (392111) ploče, limovi, film, metalni limovi od čelijskih polimera; i (392520) vrata, prozori i njihovi plastični okviri bili su među najbolje rangiranim proizvodima. Štaviše, ovi proizvodi su doživele najznačajniji rast u 2022. u odnosu na 2018. U ovoj grupi proizvodi sa najvećim porastom svetske tražnje, mereno svetskim uvozom, su (940161) tapacirana sedišta sa drvenim ramovima; (730890) gvozdene ili čelične konstrukcije i delovi konstrukcija; i (940360) drveni nameštaji. Kao što je ranije

⁵Napomena: Za razliku od klasifikacije CPA 2008, vrednosti izvoza, prema HS klasifikaciji, dostupne su za 2022. godinu, te je stoga ova godina uključena u identifikaciju strateških izvoza.

pomenuto, proizvod ne ispunjava kriterijume izvozne stabilnosti. Međutim, ušao je u prvih 15 zbog njegovog brzog rasta u RCA-u u protekle četiri godine i njegove kvalifikacije kao proizvoda visoke vrednosti. Proizvodi koji su pokazali neprekidan rast RCA-a od 2018. do 2022. uključuju (940429) duške opremljeni oprugama; (392111) ploče, limovi, film, metalni limovi od čelijskih polimera; (620449) ženske ili devojačke haljine od tekstilnih materijala; i (700800) višezidne staklene izolacione jedinice. Za detalje o intenzitetu tehnolo, vrednosti i drugim informacijama, pogledajte Tabelu 3.

Tabela 3: Top 14 trenutnih strateških izvoza proizvodnje Kosova ⁶

Kategorija proizvoda	Pros. RCA 2018-2022	Δ RCA 2018-2022	Održivost izvoza	Svetski uvozi Δ 2018-2022	Intenzitet tehnologije	Sa visokom vrednošću/ sa malom
940429: Dušeci, opremljeni oprugama	447,9	970,64	✓	+343,2 miliona	N Tehn.	Vrednost V
392111: Ploče, limovi, filmovi, metalni lim čelijskih polimera	190.5	143.4	✓	+300,9 miliona	S Tehn.	Vrednost N
392520: Plastična vrata, prozori i njihovi okviri	152.7	56.7	✓	+938,2 miliona	N Tehn.	Vrednost N
761010: Aluminijska vrata, prozori i njihovi okviri	51.4	4.1	✓	+1101,4 miliona	N Tehn.	Vrednost N
730661: Cevi od gvožđa ili čelika i šupljih profila	41.4	7.6	✓	+1885,6 miliona	N Tehn.	Vrednost N
620449: Ženska ili devojačka odeća od tekstilnih materijala	23.1	56.7	✓	+182,6 miliona	N Tehn.	Vrednost V
392321: Vreće i kese sa polimerima etilena	22.0	-9.5	✓	+1797,9 miliona	N Tehn.	Vrednost N
940340: Drveni nameštaj za kuhinje	18.4	4.5	✓	+1739,2 miliona	N Tehn.	Vrednost V
700800: Višezidna staklena izolaciona jedinica	17.9	16.0	✓	+288,4 miliona	Na osnovu B	Vrednost V
620443: Ženska ili devojačka odeća od sintetičkih vlakana	9.7	N/A	X	+152,0 miliona	N Tehn.	Vrednost V
940360: Drveni nameštaji	9.4	3.3	✓	+3539,2 miliona	N Tehn.	Vrednost N
220299: Bezalkoholna pića	8.8	1.0	✓	+1428,3 miliona	Na osnovu B	Vrednost N
392010: Ploče, limovi, film, metalni limovi od nečelijskih polimera	6.3	0.1	✓	+2955,1 miliona	S Tehn.	Vrednost N
730890: Gvozdene ili čelične konstrukcije i delovi konstrukcija	5.7	2.6	✓	+3844,3 miliona	N Tehn.	Vrednost N
940690: Montažne zgrade	5.7	5.3	✓	+398,5 miliona	S Tehn.	Vrednost V
940161: Sedišta sa oprugama, sa drvenim ramovima	3.8	3.9	✓	+4025,8 miliona	N Tehn.	Vrednost V

⁶Napomena: Kolone sa plavim naslovom su odlučujući kriterijum za izbor izvoza.

Na osnovu I = na osnovu izvora; N Tehn. = niska tehnologija; S Tehn. = srednja tehnologija; V Tehn. = visoka tehnologija; N. vrednost = sa malom vrednošću; V. Vrednost = sa visokom vrednošću.

Nazivi proizvoda su skraćeni/promenjeni zbog prostora.

Izvor: Proračuni autora na osnovu podataka ASK-a, WITS-a, OECD-a i UNIDO-a.

4.2. Izbor proizvodnih izvoza sa kratkoročnim potencijalom

Ovaj odeljak predstavlja izvoz proizvodnje Kosova koji mogu biti strateški za trgovinski učinak zemlje u bliskoj budućnosti ako dobiju podršku vlade. Odabir ovih izvoza zasniva se na pristupu skrivene komparativne prednosti, što podrazumeva ciljanje proizvoda koji se odlikuju izvozom u zemljama sa sličnom strukturom resursa, ali sa nešto boljim ukupnim ekonomskim učinkom. Ovaj korak može izbeći da vlada učini pogrešne stvari ili da bude uhvaćena od strane interesnih grupa za traženje olakšanja.

U tom kontekstu, uzimajući u obzir faktore kao što su BDP po glavi stanovnika, dodata vrednost proizvodnje, ekonomsko nasleđe i geografski položaj, odlučeno je da se kao referentne zemlje izaberu Slovenija u 2014. godini, Severna Makedonija⁷ i Srbija u 2022. godini. Početni kriterijum za izbor izvoza bio je da je proizvod svrstan među 200 najboljih izvoznih proizvoda u najmanje jednoj od ove dve referentne zemlje. Drugi uslov je bio da budu uključeni samo oni proizvodi koji su pokazali rane znake uspeha u izvozima Kosova u 2022. godinu, sa RCA većim od 1. Ako je RCA takođe bio veći od 1 prethodnih godina, ovo je još bolje, ali stabilnost izvoza nije bila odlučujući kriterijum u ovom konkretnom izboru. S obzirom na cilj otvaranja novog potencijala, veći prioritet je dat proizvodima visoke i srednje tehnologije ili visoke vrednosti. Promene u svetskom uvozu i promene u težini svetskog uvoza, iako su predstavljene za referencu čitaoca, u ovom slučaju nisu korišćene kao kriterijum za izbor.

Među prvih 15 proizvodnih izvoza Kosova, na osnovu gore navedenih kriterijuma, (441520) palete, palete sanduče i daske; (160100) kobasice i slični proizvodi; i (940320) metalni nameštaj je dospao na vrh liste. Oni su rangirani među 200 najboljih u tri referentne zemlje, imaju visoku dodatnu vrednost i zabeležili su porast svetskog uvoza, kako u vrednosti tako i u procentu ukupnih uvoza.

Tabela 4: Proizvodnja proizvoda sa potencijalom u bliskoj budućnosti

Kategorija proizvoda	RCA 2022	Slovenija 2014. (200 najboljih)	S. Makedonija 2022 (200 najboljih)	Srbija 2022 (200 najboljih)	Intenzitet tehnologije	Dodata vrednost	Održivost	Svetski uvozi Δ 2018-2022	Procenat svetskog
441520: Palete, palete sanduka i daske	20.8	●	●	●	Na osnovu I	Vlera L.	✓	+2001,8 miliona	+51%
160100: Kobasice i slični proizvodi	3.9	●	●	●	Na osnovu I	Vlera L.	✓	+874,4 miliona	+3%
940320: Metalni nameštaj	1.0	●	●	●	N Tehn.	Vlera L.	X	+5859,9 miliona	+17%
392113: Ploča, limovi, film, metalni limovi i traka	2.1	●	●	●	Tek. I	Vlera U.	X	+605,0 miliona	-0%

⁷2014. godina je izabrana zbog najuporedivije strukture izvoza.

321490: Nevatrostalna priprema za fasade	50.4	●	●	●	S Tehn.	N Vred.	✓	-0,1 miliona	-14%
391721: Čvrste cevi, cevi i creva	18.4	●	●	●	S Tehn.	N Vred.	✓	+415,9 miliona	+4%
940350: Drveni nameštaj za spavaće sobe	4.6	●	●	●	N Tehn.	V Vred.	✓	+2318,1 miliona	+6%
481810: Toaletni papir u rolnama	2.8	●	●	●	N Tehn.	V Vred.	X	+211,6 miliona	-9%
420500: Kožne galanterije	3.0	●	●	●	N Tehn.	V Vred.	X	-602,5 miliona	-34%
390110: Polietilen (0,94 gravitacije)	6.2	●	●	●	S Tehn.	V Vred.	X	-808,4 miliona	-17%
640610: Gornji deo i njihovi delovi	7.7	●	●	●	N Tehn.	V Vred.	✓	-515,6 miliona	-29%
732189: Peći, grejanje, bojleri	2.3	●	●	●	N Tehn.	V Vred.	X	+960,4 miliona	+51%
730630: Cevi, cevi i šupljii profili	5.4	●	●	●	N Tehn.	N Vred.	✓	+1468,2 miliona	+5%
761090: Aluminijske konstrukcije	4.8	●	●	●	N Tehn.	N Vred.	✓	+1837,1 miliona	+6%
220421: Vino od svežeg grožđa	3.0	●	●	●	Na osnovu I	V Vred.	✓	-828,0 miliona	-17%

Na osnovu I = na osnovu izvora; N Tehn. = niska tehnologija; S Tehn. = srednja tehnologija; V Tehn. = visoka tehnologija; N. vrednost = sa malom vrednošću; V. Vrednost = sa visokom vrednošću.

Nazivi proizvoda su skraćeni/promenjeni zbog prostora.

Izvor: Proračuni autora na osnovu podataka ASK-a, WITS-a, OECD-a i UNIDO-a.

4.3. Ostali potencijalni izvozi sofisticirani u proizvodnji

Tabela 5 predstavlja listu proizvoda sa RCA-om koji prelazi 1 u najmanje dve od tri referentne zemlje i koji su ostvarili značajan izvoz tokom perioda koji se razmatra. Sve su od visoke tehnologije i visoke vrednosti. Na Kosovu, izvoz ovih proizvoda su nepostojeće ili zanemarljive. Međutim, pod pretpostavkom da imamo resurse potrebne za proizvodnju takvih artikala, vlada bi trebalo da uvede mere podrške za podsticanje njihove proizvodnje i kasnijeg izvoza.

Tabela 5: Ostali potencijalni proizvodni proizvodi u proizvodnji

Kategorija proizvoda	RCA Slovenije 2014	RCA S. Makedonije 2022	RCA Srbije 2022	Intenzitet tehnologije	Dodata vrednost	Slovenija Vrednost izvoza 2014	S. Makedonija Vrednost izvoza 2022	Srbija Vrednost izvoza 2022
850110: Motori (proizvod <= 37,5 W)	2.2	4.6	16.3	V Teh.	V Vred.	47.0 M	0.1 M	302.8 M

850300: Delovi za električne motore i generatore	10.4	0.3	8.8	V Teh.	V Vred.	345.1 M	1.2 M	318.6 M
300420: Lekovi koji sadrže antibiotike	4.3	6.6	0.7	V Teh.	V Vred.	106.8 M	29.4 M	15.4 M
300450: Lekovi koji sadrže provitamine	4.7	0.3	2.3	V Teh.	V Vred.	42.2 M	1.0 M	14.2 M
850131: DC motori (proizvod > 37,5 W)	3.7	0.0	5.8	V Teh.	V Vred.	47,9 M	0.0 M	109.3 M
850132: DC motori i generatori (proizvod 750 W)	20.5	0.0	8.4	V Teh.	V Vred.	51.5 M	0.0 M	35.5 M
850152: AC motori, višefazni (proizvod > 750 W)	2.1	0.0	5.0	V Teh.	V Vred.	28.1 M	0.1 M	76.2 M

Na osnovu I = na osnovu izvora; N Tehn. = niska tehnologija; S Tehn. = srednja tehnologija; V Tehn. = visoka tehnologija; N. vrednost

= sa malom vrednošću; V. Vrednost = sa visokom vrednošću.

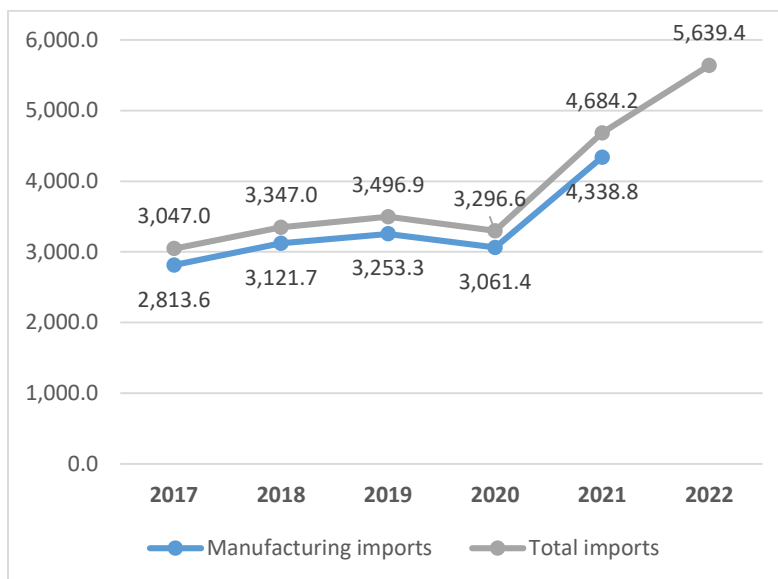
Nazivi proizvoda su skraćeni/promenjeni zbog prostora.

Izvor: Proračuni autora na osnovu podataka ASK-a, WITS-a, OECD-a i UNIDO-a.

5. Opšti pregled uvoza proizvodnje Kosova

Uvozi Kosova su konstantno premašivali njene izvoze, što je dovelo do značajnog trgovinskog deficita robe. Sa izuzetkom 2020. godine, došlo je do kontinuiranog povećanja uvoza Kosova, koji se povećao sa 3.04 milijarde evra u 2017. na 5.63 milijarde evra u 2021. Tokom poslednje dve godine, rast je bio posebno značajan, oko 70%. Najveći deo uvoza činili su prerađivačke robe, u proseku oko 93%. Ovaj procenat je ostao relativno stabilan tokom godina. Za konkretne brojke, molimo vas pogledajte Sliku 7.

Slika 7: Ukupni uvozi i proizvodni uvozi (miliona evra, 2017-2022)⁸

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Slično izvozima, proizvod uvozi Kosova su takođe u velikoj meri koncentrisani u određenoj grupi zemalja. Između 2017. i 2021. godine, 10 zemalja činilo je oko 71% ukupnog uvoza proizvodnje. Među ovih 10 zemalja, sa izuzetkom Kine i Turske, ostale su ili iz CEFTA-e ili EU-a i uživaju preferencijalni trgovinski status, što važi i za Tursku. Najistaknutiji uvozni partneri tokom ovog perioda su Nemačka i Turska, koje su činile 13.7% odnosno 12.2% proizvodnog uvoza Kosova, zatim sledi Kina (10.4%) i Srbija (6.6%). Za više detalja, molimo vas pogledajte tabelu 6.

Tabela 6: Proizvodni uvozi, po zemljama (miliona evra, 2017-2021)

Br.	Zemlja	2017	2018	2019	2020	2021	Ukupno	% u ukupno
1	Nemačka	376.2	391.8	444.6	424.1	607.9	2,244.7	13.7%
2	Turska	286.0	327.7	420.8	394.7	570.2	1,999.4	12.2%
3	Kina	273.1	309.5	338.3	322.4	450.9	1,694.2	10.4%
4	Srbija	347.1	320.7	4.9	136.5	256.5	1,065.5	6.6%
5	Italija	189.6	200.6	218.0	182.0	271.2	1,061.5	6.5%
6	Severna Makedonija	147.3	163.1	229.0	180.0	229.0	948.4	5.8%
7	Shqipëria	131.3	187.0	199.1	170.6	232.7	920.5	5.6%

⁸Podaci o uvozima proizvodnje za 2022. godinu, prema nomenklaturi CPA 2008, nisu bili spremni u vreme pisanja ovog izveštaja.

8	Grčka	126.6	116.0	186.0	129,9	195.9	754.4	4.6%
9	Poljska	79.2	86.3	103.9	102.2	131.4	503.0	3.1%
10	Bugarska	56.4	62.8	108.9	81.4	78.3	387,9	2.4%

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

Tabela 7 predstavlja raščlanjivanje proizvodnog uvoza prema NACE rev 2. Tokom perioda 2017-2021, tri glavna uvoza su uključivala (10) proizvodnju prehrambenih proizvoda, (19) proizvodnju koksa i rafinisane nafte i (31) proizvodnju vozila. Zajedno, ove kategorije su činile približno 34% proizvodnog uvoza Kosova. Zbog velikog udela uvoza koji se pripisuje prehrambenim proizvodima i percipiranog kapaciteta Kosova da ih proizvede, ovi proizvodi će biti glavni fokus za zamenu. Svi sektori su pretrpeli značajan rast između 2017. i 2021. godine. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu 7.

Tabela 7: Uvozi proizvodnje, po glavnim kategorijama (miliona evra, 2017-2021)

Br.	NACE Aktivnost	2017	2018	2019	2020	2021	Ukupno 2017- 2021	Procenat u ukupno (%)
10	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	427.0	430.7	459.2	466.6	581.0	2,364.4	14.3%
19	Proizvodnja koksa i rafinisane nafte	318.1	393.7	395.7	247.0	428.2	1,782.7	10.7%
29	Proizvodnja motornih vozila	259.0	253.3	299.7	268.2	389.8	1,470.0	8.9%
24	Proizvodnja osnovnih metala	205.8	263.9	264.5	241.2	378,9	1,354.2	8.2%
20	Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	213.6	226.6	238.0	257.1	367.7	1,303.0	7.9%
28	Proizvodnja mašina i opreme	167.3	214.6	217.9	206.7	306.9	1,113.4	6.7%
23	Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	155,9	166.3	167.6	171.2	225.3	886.3	5.3%
22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	142.3	151.1	155.2	151.6	205.2	805.4	4.9%
27	Proizvodnja električne opreme	139,9	149.5	148.0	151.2	189.3	777,9	4.7%
25	Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda	102.0	110.0	112.0	124.1	150.8	599.0	3.6%
26	Proizvodnja računarskih i elektronskih proizvoda	90.1	110.1	108.7	108.2	153.0	570.1	3.4%
14	Proizvodnja noseće odeće	89.1	105.2	118.0	98.7	142.5	553.5	3.3%
11	Proizvodnja pića	76.5	78.6	82.6	77.6	116.6	431.8	2.6%
21	Proizvodnja farmaceutskih proizvoda	65.8	69.0	69.6	93.2	114.3	412.0	2.5%
16	Proizvodnja drveta i proizvoda od drveta	64.8	69.3	75.6	68.9	98.1	376.7	2.3%
12	Proizvodnja duvanskih proizvoda	62.1	64.8	68.5	63.0	87.2	345.7	2.1%
13	Proizvodnja tekstila	52.1	58.7	56.8	66.7	100.4	334.7	2.0%
17	Proizvodnja papira i proizvoda od papira	56.4	58.5	61.9	58.8	76.6	312.2	1.9%
31	Proizvodnja nameštaja	40.8	49.6	49.7	39.0	61.4	240.6	1.5%
32	Ostale proizvodnje	38.4	42.7	46.1	48.0	60.5	235.7	1.4%
15	Proizvodnja kože i sličnih proizvoda	40.9	44.6	49.4	38.2	50.1	223.1	1.3%
30	Proizvodnja ostale transportne opreme	5.4	10.4	8.4	16.0	55.0	95.1	0.6%
18	Štampanje i reprodukcija snimljenih medija	0.3	0.4	0.2	0.1	0.0	1.1	0,0%
UKUPNO		2813.6	3,121.7	3,253.3	3,061.4	4,338.8	16,588.7	100.0%

Izvor: Proračuni autora na osnovu Agencije za statistiku Kosova

6. Odabir proizvoda sa potencijalom za zamenu uvoza

Kao što je gore pomenuto, Kosovo pati od stalno visokog trgovinskog deficita. Jedan od razloga za ovaj pad trgovinskih performansi je taj što industrije Kosova, u velikoj meri, još uvek nisu spremne da se takmiče pod jednakim uslovima sa uvozom iz dobro uspostavljenih ekonomija ili onih koje dobijaju podršku od svojih vlada. Imajući u vidu ovaj kontekst, važno je identifikovati listu proizvoda koji mogu igrati suštinsku ulogu u supstituciji uvoza i pružiti im neophodnu podršku da postanu konkurentni i samodovoljni na duži rok. Međutim, treba napomenuti da ideja nije da se ovi proizvodi zauvek štite, već da se podržavaju dok se ne ostvare željene koristi, bez stvaranja dugoročne neefikasnosti ili bez izazivanja zavisnosti.

Ovaj odeljak predstavlja izbor proizvoda na Kosovu koji mogu biti strateški ciljani za supstituciju uvoza. Slično kao u slučaju izvoza, neobrađeni trgovinski podaci korišćeni za izračunavanje su dobijeni iz baze podataka ASK-a, klasifikovane prema Harmonizovanom sistemu na 6-cifrenom nivou podele. Podaci o tarifama su dobijeni iz baze podataka WITS-a, izvorno iz UN Comtrade.

Tabela 8 predstavlja početnu listu proizvoda sa potencijalom uvozne supstitucije. Primarni kriterijum za izbor ovih proizvoda je obim uvoza, sa pragom koji je postavljen na 1 milion evra. Drugi kriterijum je da proizvod ima izvoznu vrednost na Kosovu 2022. godine od preko 500,000 evra, što ukazuje da se može proizvoditi na Kosovu. U idealnom slučaju, upotreba PRODCOM podataka, koji pružaju sveobuhvatno znanje o domaćoj proizvodnji proizvedenih roba, bila bi poželjna. Nažalost, takvi podaci trenutno nisu dostupni na Kosovu. Treći i poslednji kriterijum za izbor proizvoda je da ovi proizvodi moraju da podležu primenjenim tarifama najpovlašćenije nacije veće od 10% ad valorem ekvivalenta u najmanje dva od tri bloka/referentnih zemalja, odnosno EU-a i dve uporedne zemlje sa sličnim faktorima podrške. Ovaj kriterijum se koristi za identifikaciju proizvoda koji obično dobijaju značajnu podršku ili zaštitu.

Na osnovu ovih kriterijuma identifikovano je 36 proizvoda sa potencijalom za supstituciju uvoza. Oni čine skoro 10% uvoza Kosova u 2022. Velika većina ovih proizvoda je u kategoriji hrane i pića. Međutim, među njima je još nekoliko proizvoda, kao što su nameštaj i proizvodi od tekstila/odeće. Pet od odabranih proizvoda, odnosno (210690) preparati za hranu, (690721) grnčarske zastavice, (020230) smrznuto goveđe meso, bez kostiju, (170490) slatkiši sa šećerom i (611030) triko, puloveri, jakne, prsluci, uvoze se u relativno značajnim količinama iz zemalja sa kojima Kosovo nema preferencijalne sporazume. Shodno tome, potencijalno bi mogli da podležu tarifama sa maržom većom od 10% ad valorem. Kao primer, da bi se pratio režim EU-a za (020230) smrznuto goveđe meso, bez kostiju, Kosovo bi trebalo da uvede ekvivalentnu ad valorem tarifu koja je osam puta veća od trenutne.

Tabela 8: Početna lista proizvoda sa potencijalom zamene uvoza

Kategorija proizvoda	Uvozi Kosova 2022	Procenat uvoza 2022	Izvozi Kosova 2022	EU je primenila KMF u STO (AVE%)	S. Makedonija primenila KMF na	Srbija primenila KMF u STO (AVE%)	Uvozi iz RoW 2022
220210: Vode	72.1 miliona	1.28%	18.9 miliona	9.60	40.00	30.00	0.2 miliona
210690: Preparati za hranu	61.9 miliona	1.10%	0.7 miliona	12.80	20.00	30.00	3.3 miliona
690721: Keramičke zastavice	55.1 miliona	0,98%	2.4 miliona	5.00	20.00	20.00	16.6 miliona
020230: Smrznuto goveđo meso	42.6 miliona	0,75%	5.2 miliona	82.14	13.14	30.00	41.3 miliona
190590: Hleb, pecivo, kolači	38.9 miliona	0,69%	0.6 miliona	27.64	26.59	30.00	0.0 miliona
151219: Ulje suncokretovog semena ili suncokreta	27.6 miliona	0,49%	3.0 miliona	9.60	25.08	30.00	0.2 miliona
190531: Slatki kolačići	22.1 miliona	0.39%	0.7 miliona	n/a	29.81	30.00	0.2 miliona
220299: Bezalkoholna pića	21.6 miliona	0.38%	5.2 miliona	25.20	50.00	30.00	0.6 miliona
040120: Mleko i kajmak	20.1 miliona	0.36%	0.8 miliona	48,67	35,72	20.00	0.0 miliona
160100: Kobasice i slični proizvodi	16.7 miliona	0,30%	1.1 miliona	34,61	19.96	30.00	0.0 miliona
090121: Pečena kafa	13.5 miliona	0.24%	5.1 miliona	7.50	15.00	15.00	0.0 miliona
170490: poslastičarnica sa šećerom	12.8 miliona	0.23%	1.2 miliona	24.98	20.00	25.00	1.1 miliona
040390: Mlaćenica, kiselo mleko i kajmak	11.6 miliona	0.21%	0.8 miliona	139.09	20.00	20.00	0.0 miliona
220110: Mineralne vode i gazirane vode	9.7 miliona	0.17%	1.4 miliona	0.00	30.00	30.00	0.0 miliona
190532: Vafli i oblatne	9.4 miliona	0.17%	0.7 miliona	n/a	29.50	30.00	0.1 miliona
940350: Drveni nameštaj (spavaće sobe)	8.3 miliona	0,15%	2.0 miliona	0.00	12.00	20.00	0.2 miliona
180632: Čokolada i drugi preparati (nepunjeni)	8.1 miliona	0,14%	0.6 miliona	n/a	33.28	30.00	0.0 miliona
841850: Garniture nameštaja, ormari, pultovi	7.8 miliona	0,14%	0.8 miliona	2.20	15.00	15.00	0.7 miliona
200520: Krompiri, pripremljeni ili konzervirani	6.9 miliona	0.12%	3.0 miliona	14.10	40.00	20.00	0.0 miliona

110100: Pšenično brašno ili meslin	6.9 miliona	0.12%	1.2 miliona	41,84	36,49	30.00	0.0 miliona
180631: Čokolada i drugi preparati (punjeni)	6.2 miliona	0.11%	1.8 miliona	n/a	22.68	30.00	0.1 miliona
611030: Triko, puloveri, triko, prsluci	6.0 miliona	0.11%	0.9 miliona	12.00	17.50	18.00	3.1 miliona
070960: Sveže ili smrznuto voće	5.9 miliona	0,10%	1.6 miliona	7.20	53.50	20.00	0.0 miliona
190410: Pripremljena hrana dobijena od žitarica	5.1 miliona	0,09%	0.8 miliona	24.86	30.00	30.00	0.0 miliona
210112: Priprema na bazi kafe	4.5 miliona	0.08%	0.5 miliona	11.50	20.00	10.00	0.0 miliona
620449: Ženska ili devojačka odeća od tekstilnih materijala	3.3 miliona	0.06%	5.6 miliona	12.00	17.50	22.00	0.5 miliona
070190: Sveži ili zamrznuti krompiri	3.2 miliona	0.06%	0.9 miliona	11.50	45.00	30.00	0.5 miliona
220421: Vino od svežeg grožđa	3.1 miliona	0,05%	3.7 miliona	7.04	50.00	30.00	0.0 miliona
620443: Ženska i devojačka odeća od sintetičkih vlakana	2.5 miliona	0,05%	7.7 miliona	12.00	17.50	22.00	0.8 miliona
481940: Vreće i kese od papira	2.4 miliona	0.04%	1.1 miliona	0.00	15.00	12.00	0.1 miliona
761010: Aluminijska vrata, prozori i njihovi okviri	2.2 miliona	0.04%	15.4 miliona	6.00	20.00	15.00	0.0 miliona
200799: Džemovi, želei, marmelade	1.9 miliona	0.03%	1.2 miliona	37,72	30.00	20.00	0.0 miliona
200599: Povrće i mešavine povrća	1.5 miliona	0.03%	1.3 miliona	17.60	50.00	20.00	0.0 miliona
940429: Dušeci	1.5 miliona	0.03%	117.8 miliona	3.70	12.00	20.00	0.1 miliona
630790: Artikli napravljeni od tekstilnih materijala	1.4 miliona	0.03%	0.6 miliona	12.00	17.50	18.00	1.0 miliona
940340: Drveni nameštaj za kuhinje	1.1 miliona	0.02%	7.0 miliona	2.70	12.00	20.00	0.5 miliona

Da bi se pružilo znanje o planu industrijske politike za poboljšanje tarifnog režima na Kosovu, Tabela 9 identifikuje proizvode koji mogu biti predmet viših tarifa. Kriterijumi za izbor ovih proizvoda su da 2022. godine imaju vrednost uvoza na Kosovu od preko 2 miliona evra iz zemalja bez preferencijalnog trgovinskog sporazuma (zemlje koje nisu PTS), a na njih su primenjene KMF tarife preko 10% AVE u najmanje dva od tri bloka/referentne trgovinske zemlje. Obim promene AVE pruža dragoceno znanje u potencijalnu dodatnu marginu zaštite koja se može primeniti na ove proizvode. Na primer, proizvod koji se najviše uvozi u ovoj kategoriji sa Kosova, (020714) smrznuti komadi živine i jestive iznutrice, ima KMF tarifu primenjenu u EU koja iznosi 53.79% AVE, što je pet puta više od kosovske. Ovo je, na primer, stepen veličine kojim Kosovo može da podesi svoje tarife prema zemljama koje nisu PTS za taj određeni proizvod. Budući da je izazovno utvrditi stvarnu domaću proizvodnju koristeći samo trgovinske podatke, sastanci sa poslovnim udruženjima će se koristiti za procenu kapaciteta Kosova da zameni predložene proizvode. Primena gore navedenih kriterijuma rezultirala je da je većina proizvoda iz sektora prehrambene industrije, obuće i odeće. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu 9.

Tabela 9: Izbor proizvoda uvezenih iz zemalja koje nisu PTS koje mogu biti predmet viših tarifa

Kategorija proizvoda	Svetski uvozi 2022	Uvozi Kosova 2022	Svetski uvozi/ukupni uvozi 2022	Izvozi Kosova 2022	EU je primenila KMF u STO (AVE%)	S. Makedonija primenila KMF na STO	Srbija primenila KMF u STO (AVE%)
020714: Zamrznuti rezovi i jestive iznutrice živine	41.7 miliona	61.2 miliona	68.2%	0.01 miliona	53,78	22.00	30.00
170199: šećer od trske ili repe	9.4 miliona	35.3 miliona	26.5%	0.02 miliona	95,56	10.00	20.00
640299: Cipele sa spoljnim potplatima	6.9 miliona	9.1 miliona	75.1%	0.49 miliona	17.00	25.00	20.00
640411: Sportske cipele	6.5 miliona	7.1 miliona	92.5%	0.08 miliona	16.90	25.00	20.00
610910: Majica	5.5 miliona	10.4 miliona	52.9%	0.27 miliona	12.00	17.50	22.00
640419: Cipele sa gornjim delom od tekstila	5.4 miliona	7.9 miliona	68.5%	0.00 M	16.90	25.00	20.00
640399: Cipele sa gornjim delom od kože	5.1 miliona	9.7 miliona	52.4%	0.02 miliona	8.00	25.00	20.00
611020: Triko, puloveri, triko, prsluci	4.2 miliona	7.5 miliona	55.9%	0.09 miliona	12.00	17.50	18.00
620342: Muške ili dečjačke pantalone	3.6 miliona	9.7 miliona	37.2%	0.15 miliona	12.00	17.50	22.00
070820: Sveži ili smrznuti pasulj	3.0 miliona	3.1 miliona	97.7%	0.01 miliona	10.40	45.00	20.00
020742: Smrznute domaće patke	2.9 miliona	3.3 miliona	89.5%	0.00 M	22.89	15.00	15.00
640391: Cipele sa spoljnim gumenim potplatima	2.8 miliona	4.2 miliona	67.0%	0.00 M	8.00	25.00	20.00
620462: Ženske ili devojačke pantalone	2.7 miliona	6.4 miliona	42.2%	0.20 M	12.00	17.50	22.00
691110: Porcelansko posuđe za jelo i kuvanje	2.5 miliona	4.1 miliona	60.8%	0.12 miliona	12.00	20.00	20.00
940360: Drveni nameštaj	2.4 miliona	12.8 miliona	18.4%	14.29 M	0.00	12.00	20.00
640291: Obuća sa gornjim delom od gume ili plastike	2.3 miliona	3.0 miliona	77.3%	0.00 M	17.00	25.00	20.00
851629: Električno grejanje prostora	2.2 miliona	2.7 miliona	80.5%	0.04 miliona	2.70	15.00	15.00

Nazivi proizvoda su skraćeni/promenjeni zbog prostora.

Izvor: Proračuni autora zasnovani na ASK-u i WITS-u

Izvozi proizvoda životinjskog porekla suočavaju se sa nekoliko mera koje se odnose na kvalitet. Proizvodi Kosova životinjskog porekla (osim specifične živine) se trenutno ne izvoze u EU, uglavnom zato što Kosovo ne može da obezbedi odgovarajuću sledljivost ovih proizvoda i da obezbedi međunarodno priznate

zdravstvene dokumente ili sertifikate. U regionu CEFTA-e postoji ograničen izvoz takvih proizvoda, opet iz razloga koji su manje-više slični. Uprkos tome što nema mogućnost izvoza u ove glavne trgovinske partnere, Kosovo proizvodi mnoge proizvode životinjskog porekla za domaću potrošnju. Međutim, ovi proizvodi se suočavaju sa oštrom konkurencijom iz inostranstva. Tabela 10 identifikuje proizvode koji se najviše uvoze koji mogu biti predmet podrške za osvajanje većeg udela na domaćem tržištu. U ovom slučaju se ponovo primenjuje kriterijum KMF tarifa koji se primenjuje u referentnim zemljama. Glavni proizvodi ove kategorije koji obećavaju uvoznju supstituciju su (040690) sir, (160232) meso ili iznutrice živine i (040630) tovljeni sir. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu 10.

Tabela 10: Proizvodi životinjskog porekla sa potencijalom uvozne supstitucije

Kategorija proizvoda	Uvoz Kosova 2022	Uvoz/ukupni izvoz 2022	Izvoz Kosova 2022	EU je primenila KMF u STO (AVE%)	S. Makedonija primenila KMF na STO (AVE%)	Srbija primenila KMF u STO (AVE%)
040690: Sir	21.9 milion	0.39%	0.3 milion	51,38	44.40	30.0
160232: Meso ili iznutrice živine vrste "Gallus domesticus"	15.3 milion	0.27%	0.0 milion	73,68	10.00	30.0
040630: Tovljeni sir, ne rendani ili u prahu	3.4 milion	0.06%	0.0 milion	55,49	26.00	30.0
040490: Proizvodi koji se sastoje od prirodnih sastojaka mleka	3.0 milion	0.05%	0.0 milion	85,79	5.00	20.0
160250: Pripremljeno ili konzervirano goveđe meso ili iznutrice	3.0 milion	0,05%	0.1 milion	55,61	15.00	30.0
040510: Maslac	2.7 milion	0,05%	0.0 milion	60,54	15.00	30.0
040610: Svež sir	2.2 milion	0.04%	0.0 milion	75,86	46,26	30.0
160413: Pripremljene ili konzervisane sardine	2.1 milion	0.04%	0.0 milion	12.5	0.00	15.0
040221: Mleko i kajmak u čvrstom obliku	2.1 milion	0.04%	0.0 milion	58,58	15.00	20.0
040900: Prirodni med	1.5 milion	0.03%	0.0 milion	17.3	45.00	30.0
021020: Goveđe meso, soljeno, sušeno ili dimljeno	1.2 milion	0.02%	0.2 milion	50.2	15.00	30.0
040210: Mleko i kajmak u čvrstom obliku (masti ≤ 1,5%)	1.0 milion	0.02%	0.0 milion	64,73	15.00	20.0

Nazivi proizvoda su skraćeni/promenjeni zbog prostora.

Izvor: Proračuni autora zasnovani na ASK-u i WITS-u

7. Doprinos PO-eva u strateškom izvozu i uvozu sa potencijalom zamene

Pored identifikovanja strateškog izvoza i proizvoda sa potencijalom zamene uvoza kroz statističku analizu, tim je takođe imao za cilj da prikupi podatke od poslovnih organizacija (PO). Iako su kontaktirana i održani sastanci sa tri PO-eva, samo je Privredna Komora Kosova (PKK) pružila konkretne podatke u vezi sa sektorima/proizvodima koji se smatraju strateškim za izvoz i supstituciju uvoza. U nekim slučajevima, oni su takođe ponudili predloge za intervencije u podršci ovim proizvodima. Njihovi podaci su rezimirani u nastavku:

1. **Povrće:** Uzgoj povrća predstavlja jasnu priliku za supstituciju uvoza i izvoza. Kosovo ima potencijal da uzgaje različito povrće u zemlji, uključujući luk, beli luk, krompir, papriku, paradajz itd. Ovaj sektor se može dalje razvijati ulaganjima u tehnologiju i standardizaciju proizvoda.
2. **Prerada i očuvanje voća i povrća:** Očuvanje voća i povrća je pokazalo rast i uspeh na međunarodnim tržištima. Ovaj sektor može pomoći u smanjenju proizvodnje van sezone i obezbediti proizvode koji se mogu uspešno izvoziti.
3. **Prerada hrane:** Modernizacija prehrambenog sektora na Kosovu ima potencijal da poveća izvoz proizvoda kao što su govedina, jagnjetina, piletina i druge poljoprivredne proizvode. Prerada voća, povrća, mesa i mleka dodaje vrednost proizvodima i smanjuje potrebu za uvozom.
4. **Mlečni proizvodi:** Ovaj sektor je od suštinskog značaja za prehrambenu sigurnost i ekonomiju. Smanjenje zavisnosti Kosova od uvoznih mlečnih proizvoda i proizvodnja mlečnih proizvoda visokog kvaliteta je ključni korak ka supstituciji uvoza i izvoza.
5. **Tekstil i odeća:** Sa bogatom istorijom, industrija tekstila i odeće na Kosovu nudi velike mogućnosti za povećanje izvoza na međunarodna tržišta. Prerada sirovina u gotove proizvode ima značajan potencijal za supstituciju uvoza i s(o)tvaranje novih radnih mesta.
6. **Proizvodnja plastičnih vrata i prozora - PVC:** Ovaj sektor predstavlja važnu priliku za smanjenje uvozne zavisnosti zemlje i povećanje izvoza. Kosovo ima uspostavljenu tradiciju u ovom sektoru i konkurentno je na evropskim tržištima.
7. **Sektor obrade drveta i proizvodnje nameštaja:** Sektor obrade drveta i proizvodnje nameštaja je strateška industrija koja je pokazala brz rast i veliki izvozni potencijal. Proizvodi ovog sektora su visokog kvaliteta i našli su tržište na međunarodnim tržištima.

8. Završne napomene

Kosovo je doživelo značajan porast izvoza u godinama nakon pandemije, ali su i dalje na relativno niskom nivou u poređenju sa uvozom. Iako izvoz proizvodnje čini značajan deo ukupnog izvoza Kosova i dobio izraženiji procenat tokom godina, još uvek postoji značajan prostor za poboljšanje u apsolutnom smislu. Da bi se povećao učinak kosovskog izvoza u proizvodnji, treba uzeti u obzir sledeće aspekte:

- Vlada treba da radi na proširenju pristupa tržištu kroz trgovinske sporazume sa delimičnim obimom sa novim partnerima za proizvode u kojima Kosovo ima komparativnu prednost i koji čine glavni izvoz, kao što su dušeci, čelijske polimerne ploče, plastična vrata i slični proizvodi. Ovi proizvodi su već pokazali konkurentnost i bitno je da ne podležu tarifama na novim tržištima.
- Da bi se podržali trenutni proizvodni proizvodi sa najboljim učinkom, neophodno je da vlada kompanijama obezbedi usluge tržišnog obaveštavanja. Ova pomoć ima za cilj da nadoknadi takozvane „troškove otkrivanja“ i pomaže poslovanjima da se efikasnije snalaze u složenosti tržišta.
- Treba pažljivo analizirati proizvode sa latentnom komparativnom prednošću, odnosno one koji se ističu u izvozu u zemlje sa sličnom strukturom resursa, ali sa nešto boljim ukupnim ekonomskim učinkom, kao što su palete, kobasice, metalni nameštaj i slično, kako bi se razumelo prepreke koje im onemogućavaju da imaju veću težinu u izvoznoj korpi. Personalizovana podrška bi tada trebalo da bude osmišljena tako da pomogne u prevazilaženju identifikovanih barijera. Proizvodi sa latentnom prednošću takođe treba da budu uključeni u listu proizvoda za koje treba tražiti bescarinske ustupke u pregovorima o novim trgovinskim sporazumima delimičnog obima.
- Vlada bi trebalo otključiti potencijal za proizvodnju niza proizvoda srednje tehnologije ili sa visokom dodatnom vrednošću, kao što su različiti motori za vozila/automobile i farmaceutski proizvodi, koji su neophodni u privredama sa sličnom strukturom. Zbog svoje veće dodate vrednosti, ovi proizvodi su inherentno skloniji da imaju značajniji uticaj na privredu.

Kao što je već istaknuto, Kosovo se stalno suočava sa trgovinskim deficitom jer uvoz konstantno premašuje izvoz. U ovom uvozu dominiraju prehrambeni proizvodi, nafta i vozila. Da bi se smanjila visoka zavisnost od uvoza, treba uzeti u obzir sledeće aspekte:

- Vlada treba da primeni novi tarifni režim, uvodeći više tarife od sadašnjih za proizvode koje inače štite EU i druge uporedne zemlje prema svojim KMF-ima. Važno je napomenuti da ove tarife ne bi trebalo da se primenjuju na zemlje ili blokove sa kojima Kosovo ima trgovinske sporazume. Primeri su specijalni proizvodi, kao što su grnčarija, smrznuta govedina i slatkiši od šećera. Treba naglasiti da potpuna procena domaćih proizvodnih kapaciteta za ove proizvode mora da prethodi svakom tarifnom prilagođavanju.
- Proizvodi koje vlada obično podržava, posebno one u kategoriji hrane i pića, čine većinu uvoza na Kosovo, a zatim slede proizvodi nameštaja i tekstila/odeće. Prednost treba dati podršci konkurentnoj proizvodnji ovih proizvoda kako bi se smanjio uvoz.
- Kosovo proizvodi mnoge proizvode životinjskog porekla za domaću potrošnju. Međutim, ovi proizvodi se suočavaju sa oštrom konkurencijom iz inostranstva. Može se dati veća podrška ispunjavanju standarda kvaliteta za ove proizvode kako bi se bolje takmičili sa sličnim proizvodima iz inostranstva.